

Joanna Szulborska-Łukaszewicz

O EUROPEIZACJI MIASTA NA PRZYKŁADZIE KRAKOWA, EUROPEJSKIEGO MIASTA KULTURY

Abstract

ABOUT THE EUROPEANISATION OF A CITY BASED ON THE CASE STUDY OF CRACOW, A EUROPEAN CITY OF CULTURE

The paper focuses on the cultural policy of the City of Cracow, including its premises and priorities, in the light of the incentives and support provided by the EU programs. Using Cracow as a case study, I make an attempt to show to what extent the European Community has contributed to the Europeanisation of Polish cities by triggering changes in the perception of the role of culture in the development of regions, including changes in the aesthetics of public space, human capital development (talent support, development of the cultural sector staff, development of civil society), quality of infrastructure, and support for creativity and innovation, including the use of new media and new technologies in culture.

SŁOWA KLUCZE: europeizacja, miasto, strategia, kultura, decentralizacja, samorząd, rozwój

KEY WORDS: europeanisation, city, strategy, decentralization, development of regions

Europeizacja kulturowa

Każda kultura, jak powiedział Octavio Paz, „rodzi się z łączenia interakcji, konfrontacji”¹. Interakcje te i konfrontacje zachodzą i powinny zachodzić na wielu płaszczyznach oraz poziomach – zarówno wewnątrz sektora kultury, jak i międzysektorowo – w relacjach z innymi sektorami gospodarki miast i regionów. Dzięki tym interakcjom cenne, atrakcyjne, indywidualne, lokalne rozwiązania mogą stać się przedmiotem dyskusji, adaptacji lub modyfikacji w innych miejscach, jeśli to możliwe. Także dzięki tym interakcjom możemy uczyć się na niepowodzeniach innych,

¹ Cyt. za: Europejska agenda kultury w dobie globalizacji świata, Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 10 maja 2007 r. KOM(2007)242, wersja ostateczna, pkt 3.2, s. 10. Dokument uznany za pierwszą europejską strategię rozwoju kultury, pkt 3.3, s. 11.

poszukując własnych oryginalnych rozwiązań. To interakcje i konfrontacje stanowią sedno procesu europeizacji.

Choć temat europeizacji, jak i sam termin dość często pojawiają się zarówno w literaturze, jak i debacie publicznej², to warto podkreślić, że nie istnieje jego jednolita definicja. Upraszczając słowa Krzysztofa Wacha, można powiedzieć, że europeizacja to wielopłaszczyznowy rozwijający się w czasie proces, polegający na złożonej interakcji pomiędzy różnymi zmiennymi, skutkujący zróżnicowanymi, nawet sprzecznymi efektami, występujący w wielu dziedzinach życia³. Proces ten może być analizowany w wielu wymiarach, zarówno geograficznym, politycznym, socjologicznym⁴, jak i kulturowym.

Bożena Gierat-Bieroń i Paweł Kubicki w swoim artykule *Europa i europeizacja*⁵ w kontekście europeizacji kulturowej przywołują Piotra Burgońskiego, który wyjaśnia ją jako proces polegający na „transmisji” i „przekazywaniu idei, przekonań i wartości, które, jak się oczekuje, będą zinternalizowane przez elity i obywatele państw członkowskich”⁶. Wartości te zostały zapisane w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Traktacie o UE i Karcie Praw Podstawowych, a znajdują się w tym zbiorze: godność człowieka, wolność, demokracja, równość, państwo prawa, prawa człowieka, solidarność...⁷.

Koncentrując się na kwestiach europeizacji miasta w kontekście kultury i polityki kulturalnej, pragnę podkreślić, iż – zgodnie z założeniami Unii Europejskiej – „europeizację” rozumiem jako „jedność w różności” (*unity in diversity*), z poszanowaniem odrębności i odmienności kulturowej w celu ochrony wspólnych dla Europejczyków wartości. Do tych wymagających ochrony wartości europejskich z pewnością należą także odmienność, różnorodność, tolerancja dla inności, bowiem, jak powiedział Francesco Alberoni, „inteligencja jest zaprogramowana na tworzenie różnic”⁸, więc – zacytujmy Denisa de Rougemont – „różnorodność musi być zasadą jedności, trzeba uwzględnić różnice, aby nie dzielić, ale jeszcze bardziej ubogacać kulturę”⁹. Europeizacja więc nie jest integracją zmierzającą w kierunku unifikacji dla wyeliminowania odrębności, ale dostosowaniem procesu organizacji i zarządzania kulturą,

² W Europie w praktyce i literaturze termin obecny już od lat siedemdziesiątych XX w. Rozkwit badań na temat europeizacji – ostatnia dekada XX w. Zob. K. Wach, *Edytorial: Europeizacja Europy*, „Horyzonty Polityki” 2013, vol. 4, nr 8, s. 5; K. Wach, *Wymiary europeizacji i jej kontekst*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 2011, nr 852, s. 29.

³ K. Wach, *Wokół pojęcia europeizacji*, „Horyzonty Polityki” 2010, nr 1(1), s. 195–207.

⁴ Tamże, s. 206, a także: K. Wach, *Wymiary europeizacji i jej kontekst*, s. 35.

⁵ P. Kubicki, B. Gierat-Bieroń, *Europa i europeizacja* [w:] P. Kubicki, B. Gierat-Bieroń, J. Orzechowska-Waślawska, *Efekt ESK. Jak konkurs na Europejską Stolicę Kultury 2016 zmienił polskie miasta*, Kraków 2017, s. 217.

⁶ P. Burgoński, *Europeizacja polskiej polityki równościowej i antydyskryminacyjnej*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 2, s. 147.

⁷ Tamże.

⁸ Cyt. za: *Europejska agenda kultury w dobie globalizacji świata*, Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 10 maja 2007 r. KOM(2007)242, wersja ostateczna, pkt 3.2, s. 10. Dokument uznany za pierwszą europejską strategię rozwoju kultury.

⁹ D. de Rougemont (1906–1985) twórca i dyrektor Europejskiego Centrum Kultury, tamże, s. 2.

w tym jakości usług świadczonych w sferze kultury, sposobów zarządzania i opieki nad zabytkami „do standardów [...] zachodniego świata, przy pełnym poszanowaniu dla kultury narodowej krajów członkowskich UE”¹⁰.

Jeśli w przypadku europeizacji użyć pojęcia integracja, to:

- w kontekście tworzenia warunków do współpracy, dostępu do wiedzy, wymiany myśli (będącej podstawą kreatywności),
- pod względem jakości i użyteczności narzędzi efektywnych w sferze zarządzania kulturą, przejrzystości zasad, dostępności kultury, przeciwdziałania wykluczeniom
- w celu wspierania kreatywności, tolerancji dla inności, dzięki wiedzy i oswojeniu tej odmienności
- z myślą o integracji, ale nie kulturowej, tylko na rzecz kultury: stwarzaniu warunków do rozwoju kreatywności, rozwoju narzędzi stymulujących uczestników życia kulturalnego (twórców i artystów, odbiorców i animatorów) do twórczego korzystania z europejskiego dziedzictwa kulturowego, w tym jego reinterpretacji.

Powstałe po II wojnie światowej organizacje międzynarodowe podjęły dialog na poziomie europejskim, a nawet ponadeuropejskim, mający na celu podnoszenie i wypracowywanie wspólnych standardów życia mieszkańców naszego kontynentu, w tym dotyczących sfery szeroko rozumianej kultury, organizacji tego sektora i narzędzi zarządzania kulturą. Już w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku UNESCO i Rada Europy apelowały do rządów państw członkowskich (państw kapitalistycznych) o wsparcie organizacyjne i finansowe sektora kultury, o spójną politykę kulturalną. Tu wspomnę choćby pierwszą światową konferencję poświęconą sprawom kultury, z udziałem 49 ministrów lub kierowników resortu ds. kultury, którą UNESCO zorganizowało w 1970 roku w Wenecji¹¹, czy światową konferencję w Meksyku (1982) z udziałem 120 krajów, poświęconą politykom kulturalnym¹², albo ogłoszenie Międzynarodowej Dekady Kultury przez UNESCO na lata 1988–1997¹³.

Kultura od początku była ważną sferą zainteresowań Rady Europy, która już w 1954 roku przyjęła „Europejską Konwencję Kulturalną”¹⁴, stanowiącą później punkt wyjściowy do kolejnych konwencji dotyczących uzgodnień w sferze kultury; zorganizowała wiele konferencji dedykowanych demokracji w dostępie do kultury w nowoczesnym społeczeństwie, dialogowi międzykulturowemu w celu wzajemnego poznania innych kultur, zaproponowała różne programy stymulujące rozwój i wymianę dobrych praktyk w sferze kultury (np. Dni Dziedzictwa Europejskiego,

¹⁰ K. Wach, *Wymiary europeizacji i jej kontekst*, s. 37.

¹¹ Zob. J. Grad, U. Kaczmarek, *Organizacja i upowszechnianie kultury w Polsce. Zmiany modelu*, Poznań 1999; D. Throsby, *Ekonomia i kultura*, Warszawa 2010, s. 128–129.

¹² Tamże.

¹³ D. Throsby, *Ekonomia i kultura*, s. 128.

¹⁴ Głównym zadaniem wymienianym w dokumencie jest ochrona wspólnego dziedzictwa kulturalnego i pobudzanie rozwoju kultury w krajach członkowskich. Europejska konwencja kulturalna, Paryż, 19 grudnia 1954 r., *European Treaty Series (ETS)/Série des traités européens (STE)* Nr 18; Konwencja ratyfikowana przez RP, opublikowana w Dz.U. z 1990 r. nr 8 poz. 44.

program EURIMAGES mający na celu koprodukcję, dystrybucję i wystawianie dzieł kina europejskiego, Nagroda Rady Europy dla muzeów, zapisy Europejskiej Karty Społecznej). Niezwykle cennym przedsięwzięciem Rady Europy były stworzenie, udostępnienie i aktualizacja jedyne go kompendium na temat europejskich polityk kulturalnych, zawierającego dziś informacje o sytuacji i trendach zmian w polityce kulturalnej w 43 krajach europejskich¹⁵. Ceniony przez współczesne miasta konkurs Europejskie Miasto Kultury/Europejska Stolica Kultury został zainicjowany przez Radę Unii Europejskiej¹⁶. Strategie i programy Unii Europejskiej stymulujące rozwój miasta są powszechnie znane i rozpoznawalne.

Wspomniane wyżej organizacje w dużej mierze przyczyniły się do zmian w postrzeganiu roli kultury w świecie, wspierając traktowanie jej jako czynnika dynamizującego i wywołującego pożądane zmiany w wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego, stymulując ochronę dziedzictwa kulturowego poprzez jego reinterpretację, rewitalizację i efektywne wykorzystanie zasobów. Najistotniejsze kierunki tych zmian to:

- szersze docenianie roli kultury jako podstawy rozwoju gospodarczego, skutkujące rozumieniem potrzeb inwestycji w kulturę¹⁷
- rozumienie roli przemysłów kreatywnych, dla których podstawę stanowią działania indywidualnych twórców i artystów
- wspieranie kreatywności i przedsiębiorczości obywateli
- planowanie i realizacja miejskich strategii z udziałem mieszkańców (społeczństwa obywatelskiego)
- współpraca wewnątrzsektorowa i międzysektorowa jako wartość
- zmiana myślenia o dziedzictwie kulturowym miast, łączenie starego i nowego – odejście od muzealizacji miast
- rewitalizacja infrastruktury kultury z uwzględnieniem tzw. drugiej szansy dla obiektów poprzemysłowych
- rewitalizacja przestrzeni publicznej przez kulturę
- myślenie strategiczne
- ponadsektorowe myślenie o rozwoju miast i regionów przy uwzględnianiu roli i wpływu szeroko pojmowanej kultury na inne obszary życia.

Zmiany te znajdują odzwierciedlenie w procesie europeizacji Krakowa jako miasta kultury i artystów.

¹⁵ Zob. <http://www.culturalpolicies.net/> [odczyt: 15.08.2017].

¹⁶ Zob. B. Gierat-Bieroń, *Europejskie miasto kultury. Europejska Stolica kultury 1985–2008*, Kraków 2009; D. Glondys, *Europejska stolica kultury. Miejsce kultury w polityce Unii Europejskiej*, Kraków 2010.

¹⁷ Choć wielu twórców i artystów wciąż się oburza na instrumentalne traktowanie kultury, która stanowi wartość samą w sobie, to jednak trudno się dziwić tym, którzy dostrzegają jej wpływ na potrzeby i wyzwania w różnych obszarach życia miast, w tym wpływ sektora kultury i przemysłów kreatywnych na obniżenie bezrobocia, budowanie konkurencyjności miasta czy rewitalizację zdegradowanej przestrzeni poprzez kulturę. Szerzej J. Sanetra-Szeliga, *Kultura i rozwój miast. Wyzwania XXI wieku* [w:] K. Broński, R. Kusek, J. Sanetra-Szeliga, *Pamięć, wybór, tożsamość. Szkice o mieście*, Kraków 2016, s. 187.

Kraków, europejskie miasto kultury

Kluczowym punktem w debacie o Krakowie od zawsze było jego dziedzictwo kulturowe, materialne i niematerialne („myśl, twórczość, duchowość”¹⁸, a więc człowiek jako źródło i sprawca tego, co niematerialne). Dziedzictwo to stanowi największy potencjał Krakowa. Kultura była i jest podstawowym atutem miasta, jego najistotniejszą marką. W odróżnieniu od Bilbao, Glasgow, Liverpoolu czy innych miast przemysłowych, nikt w Krakowie nie miał wątpliwości, że kultura jest ważna, że ma znaczenie, że należy chronić własne dziedzictwo kulturowe i pielęgnować tradycje. Choć oczywiście spierano się o to, która, przez kogo tworzona kultura jest ważniejsza, w jaki sposób chronić dziedzictwo, jak pielęgnować zabytki, a jak tradycje? Wzorce europejskie, dostęp do wiedzy na temat praktyk w innych krajach europejskich, nie pozostawały tu jednak bez znaczenia.

Rozpoczęta w roku 1990 reaktywacja polskich samorządów, będąca punktem wyjściowym w procesie decentralizacji zarządzania zadaniami publicznymi w Polsce, w istotny sposób przyczyniła się do rozwoju i europeizacji polskich miast. Rok 1991 był pierwszym, kiedy samorządne gminy zaczęły w pełni samodzielnie dysponować funduszami¹⁹, podejmując decyzje dotyczące efektywnego wydatkowania skromnych wówczas środków, myśląc – mniej lub bardziej śmiało – o poprawie standardów, o zmianie, o rozwoju. Lokalni politycy samorządowcy zaczęli wówczas uczyć się gospodarowania zasobami miasta, rozpoznawania tych zasobów, zarządzania i współzarządzania (od planowania, przez organizację, kierowanie, po monitorowanie i motywowanie). I choć z perspektywy 2017 roku stosowane wówczas, wypracowane u schyłku XX wieku, metody i modele wydają się dziś dalece niedoskonałe, to stanowiły ważny krok w procesie budowania zarówno samorządności w Polsce, jak i poprawy standardów życia oraz usług w zakresie kultury (dostępności oferty, jej jakości, warunków uczestnictwa, w tym jakości infrastruktury kultury). Choć nie było wówczas Internetu, dobre praktyki europejskie inspirowały samorządowców, wskazywano je podczas bezpośrednich spotkań i dyskusji w ramach wizyt w miastach partnerskich. Dzięki otwarciu granic można było podjąć szeroką współpracę nie tylko z miastami z krajów byłego bloku socjalistycznego, lecz także z Zachodem.

Reaktywowany krakowski samorząd miejski od swego początku poszukiwał metod aktywnego włączenia miasta w życie kulturalne Europy, zabiegając o jego wysokie pozycjonowanie wśród innych miast, korzystając z dostępnych, jakże cennych zasobów: dziedzictwa kulturowego i kreatywności współczesnych im krakowskich twórców, artystów, animatorów kultury. Aktywna współpraca z innymi miastami europejskimi, podejmowana na wielu płaszczyznach, z jednej strony ukierunkowana była na promocję walorów miasta i jego *genius loci*, promocję i rozwój talentów, budowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej adresowanej do mieszkańców i turystów,

¹⁸ Główna koncepcja festiwalu Kraków Europejskie Miasto Kultury 2000. Więcej zob. D. Glondys, *Kraków Europejskie Miasto Kultury. Summa Factorum*, Kraków 2010.

¹⁹ Dopiero w grudniu 1990 r. została przyjęta *Ustawa o dochodach gmin i zasadach ich subwencjonowania*, określająca źródła dochodów gmin.

z drugiej – na poszukiwanie nowych innowacyjnych, sprawdzonych w innych dużych miastach Europy, rozwiązań w zakresie zarządzania kulturą.

Już w we wrześniu 1990 roku Rada Miasta Krakowa udzieliła prezydentowi miasta (lub działającym w jego zastępstwie wiceprezydentom) upoważnienia do prowadzenia rozmów na temat przystąpienia Krakowa do krajowych i międzynarodowych organizacji, których cele działalności były zbieżne z przyjętymi przez Radę²⁰. Rezultat stanowiło członkostwo Krakowa w kilku europejskich sieciach miast – Lidze Miast Europejskich (ECL) (1990), Stowarzyszeniu Eurocities (1990)²¹, nieco później także w Lidze Miast Historycznych (1994)²². Nawiązano międzynarodowe kontakty ze szwajcarską Solurą (1990), Wilnem (Litwa, 1991), Leuven (Belgia, 1991), Frankfurtem nad Menem (Niemcy, 1991), Norymbergą (Niemcy, 1991). Na początku 1993 roku Rada Miasta Krakowa nadała tytuł honorowego Miasta Bliźniaczego Krakowa miastu Kurytyba w Brazylii, w tym samym roku podpisane zostało porozumienie o współpracy z Bordeaux (Francja), dwa lata później z Edynburgiem (1995)²³. Obecnie Kraków prowadzi bardzo szeroko rozwiniętą współpracę na forum europejskim i światowym, na poziomie regionu, miasta, jak i w obszarze inicjatyw kulturalnych – na poziomie instytucji kultury czy organizacji pozarządowych. Najlepiej widoczne, bo właściwie wypromowane, są działania Krakowskiego Biura Festiwalowego (KBF).

O otwarcie Krakowa na Europę i świat zabiegał prof. Jacek Purchła, pełniący u progu okresu transformacji funkcję zastępcy Prezydenta Miasta Krakowa ds. kultury²⁴. Wspomina, że

Kraków był pierwszym miastem na wschód od Łaby, które już rok po upadku żelaznej kurtyny znalazło się wśród miast gospodarzy Europejskich Miast/Stolic i Miesiący Kultury. Nominacja Krakowa przez Radę Europejską na organizatora pierwszego Europejskiego Miesiąca Kultury (EMK) było ogromnym sukcesem samorządu miejskiego w pierwszym roku jego istnienia. U podstaw starań o zdobycie tego prestiżowego tytułu leżało przekonanie, że potencjał intelektualny i artystyczny miasta oraz siła jego dziedzictwa to strategiczny zasób prorozwojowy Krakowa²⁵.

²⁰ Uchwała Nr VI/47/90 z dnia 8 września 1990 r.

²¹ Więcej o przynależności Krakowa do organizacji międzynarodowych zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 70. Zob. także J. Szulborska-Łukaszewicz, *Euro Cities – experiences, chances, challenges* [w:] S. Hristova, Th. Knubben, K. Plebańczyk, P. Vartiainen (red.), *SHARING DIVERSITY. Culture as a Resource for Future Europe. Cultural Policy and its Dimensions in Four European Countries: Bulgaria, Finland, Germany and Poland. Documentation of an Intensive Program 2011–2012*, Helsinki 2013, s. 100–118.

²² Kraków był jednym spośród 25 miast założycielskich. Formalna decyzja o przystąpieniu Krakowa do Ligi Miast Historycznych zapadła jednak dopiero w 1997 r. Uchwała Nr LXXV/752/97 RMK z dnia 16 kwietnia 1997 r. w sprawie przystąpienia Krakowa do Ligi Miast Historycznych.

²³ Więcej zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, Kraków 2009, s. 70.

²⁴ Zastępca Prezydenta Miasta Krakowa ds. kultury w okresie od 25 czerwca 1990 do 15 marca 1991 r. Zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 400.

²⁵ *Laboratorium zmiany*. Z profesorem Jackiem Purchlą rozmawia Joanna Sanetra-Szeliga, „Herito” 2011, nr 5.

Wspomniane wyżej wydarzenia, Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (28.05–7.06.1991)²⁶ i organizacja festiwalu – Europejskiego Miesiąca Kultury (czerwiec 1992)²⁷, były pierwszymi tej rangi organizowanymi w Krakowie i Polsce. Świadczą o przyjętej przez miasto już u progu reformy decentralizacyjnej strategii otwarcia na świat i Europę. Głównym przyczynkiem, siłą i punktem wyjściowym tych działań były od początku: kultura i dziedzictwo kulturowe Krakowa, potencjał miasta i jego mieszkańców, artystów oraz animatorów kultury.

Wizję samorządowców wsparło ówczesne ministerstwo ds. kultury. Choć trudno było wówczas w Polsce zabiegać o inwestycje w sferę kultury, brakowało środków, szczególnie na kulturę, to jednak udało się wówczas doprowadzić do utworzenia właśnie w Krakowie nowej państwowej instytucji kultury – Międzynarodowego Centrum Kultury²⁸, któremu wyznaczono zupełnie nowe jak na tamte czasy zadania publiczne: m.in. poszukiwanie nowych rozwiązań w zakresie wiązania kultury z ekonomią²⁹. Odwołajmy się ponownie do słów prof. J. Purchli, dyrektora MCK od chwili jego powstania po czasy współczesne:

Centrum stanowi symbol przełomu 1990 roku, a przede wszystkim przełamania warszawskiego centralizmu. Minister kultury z Warszawy, nie z Krakowa i premier Tadeusz Mazowiecki w listopadzie 1990 roku na szczycie paryskim KBWE, ogłosili wolę rządu polskiego, aby centralną agencję, która zajmować się będzie dziedzictwem kulturowym, utworzyć nie w Warszawie, ale w Krakowie, wykorzystując jego potencjał³⁰.

²⁶ W poświęconej dziedzictwu kultur Konferencji KBWE uczestniczyło 32 przedstawicieli krajów europejskich oraz przedstawiciele USA.

²⁷ „Europejski Miesiąc Kultury” to projekt stworzony przez Wspólnoty Europejskie po 1989 r. Stanowił formułę paralelną do Europejskich Miast/Stolic Kultury, rozpoczynając proces reintegracji Europy poprzez włączenie nowych demokracji we wspólne życie kulturalne, prezentację różnorodności kulturowej, wzajemne poznanie i pobudzenie międzykulturowego dialogu. W grudniu 1990 r. wiceprezydent Krakowa J. Purchla skierował do WE w Brukseli wniosek dotyczący organizacji tego festiwalu w Krakowie. Poparty przez ówczesnego Ministra Kultury RP wniosek został zaakceptowany przez WE.

²⁸ „Pomysł ten ogłosiła minister Izabella Cywińska wiosną 1990 r., kiedy nie było samorządu i nas w Krakowie. Latem tego samego roku zwróciła się do mnie, abym jako wiceprezydent podjął kroki dla stworzenia takiego Centrum. [...] Rząd Mazowieckiego rozwiązał się w grudniu. Zostałem sam, nie bardzo wiedząc, co dalej robić. Nie przypuszczałem, że będę Centrum tworzyć od zera”. Załącznik do: *Raport o stanie kultury w Krakowie*, 1994, a także: *Pchnąć Kraków ku Europie*, rozmowa Krzysztofa W. Kasprzyka i Zbigniewa Reguckiego z Jackiem Purchlą, opublikowana w piśmie „Kraków. Magazyn Kulturalny” nr 1 z 1991 r., oraz w serii *Syndrom Krakowa*: A. Lejczak (red.), *W środku Krakowa. Rozmowy z Jackiem Purchlą o jego pasji i jego mieście*, Kraków 2006, s. 12.

²⁹ J. Purchla, *Słowo wstępne* [w:] *Zarządzanie kulturą*, Kraków 1995, s. 5–7.

³⁰ Załącznik do *Raportu o stanie kultury w Krakowie*, MISTiA, Kraków, grudzień 1994 r. Zob. także: J. Purchla, *Międzynarodowe Centrum Kultury 1991–2001. Zapis pierwszej dekady*, „Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków”, styczeń–grudzień 2001, *Rocznik* nr 10, s. 5–6; *Pchnąć Kraków ku Europie*, rozmowa Krzysztofa W. Kasprzyka i Zbigniewa Reguckiego z Jackiem Purchlą, opublikowana w piśmie „Kraków. Magazyn Kulturalny” nr 1 z 1991 r. oraz w serii *Syndrom Krakowa*: A. Lejczak (red.), *W środku Krakowa. Rozmowy z...*, s. 12.

MCK rozpoczęło działalność w 1991 roku. Oficjalne otwarcie nastąpiło na Wawelu, w Sali Senatorskiej, 30 maja 1991 roku, podczas trwającego w Krakowie symposium KBWE³¹.

Wówczas to, w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, rozpoczął się proces festiwalizacji życia kulturalnego w Krakowie. W ramach konkursów o dotacje wyodrębniono specjalny priorytetowy obszar: FESTIWALE³². Miasto wykreowało własną markę: Festiwal Krakowski³³). Podjęto starania o przyznanie Krakowowi tytułu Europejskiego Miasta Kultury ESK 2000³⁴. Zrealizowano Festiwal Kraków 2000 (jako czteroletni program z wielkim finałem w roku 2000; w programie „Kraków 2000” pojawił się zrealizowany w 2000 roku program OPONCZA³⁵, uwzględniający spontaniczną kreatywność oraz inicjatywę lokalnych organizacji pozarządowych Krakowa). Wreszcie, powołano do życia Biuro Festiwalowe Kraków 2000³⁶. Jak powiedział prof. J. Purchla:

[...] to samorząd miejski zaczął świadomie tworzyć już w roku 1990 „przemysł festiwalowy”. W przypadku Krakowa stał się on szybko istotną częścią polityki marketingowej miasta i narzędziem strategii samorządowej. Wystarczy uświadomić sobie różnorodne skutki sukcesu Festiwalu Kultury Żydowskiej dla obrazu Krakowa za granicą, ale i dla rewitalizacji Kazimierza, czy też przypomnieć znaczenie Europejskiego Miesiąca Kultury w roku 1992 w otwieraniu naszego miasta na świat i wychodzeniu z izolacji³⁷.

Pozostawienie po 2000 roku biura festiwalowego jako instytucji kluczowej dla marketingu miasta i polityki festiwalowej, a więc wyznaczenie jej nowych celów – to decyzje odważne, ale także dzięki nim Kraków jest dziś postrzegany jako najpiękniejsze, najatrakcyjniejsze miasto świata czy Najlepsze Miasto Festiwalowe Świata (2016). To KBF z ramienia Gminy Miejskiej Kraków stał się integratorem marek festiwalowych poprzez zainicjowanie i realizację rozwijanej z sukcesem przez lata koncepcji „Siedmiu Zmysłów”³⁸. To Krakowskie Biuro Festiwalowe, wykorzystując potencjał Krakowa, skutecznie zabiegało o tytuł MIASTA LITERATURY UNESCO dla Krakowa. Literatura i książka stały się istotnym elementem marki miasta.

³¹ Warto przypomnieć, że prof. Jacek Purchla, jako prezydent Krakowa, był delegatem rządu polskiego w Komitecie Dziedzictwa Kulturowego Rady Europy, gdzie m.in. uzyskał środki finansowe na renowację witraży w kościele Mariackim.

³² Gminny Program Dofinansowań (1993–1999). Zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 207.

³³ Festiwal Krakowski 1994 (17.06–3.07.1994 r.). Zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 236–240.

³⁴ Rok 2000 pokazał, że współpraca jest możliwa, w różnych wymiarach – międzynarodowa i lokalna.

³⁵ Zob. „Kraków w Opończy”, SDP Oddział w Krakowie, Kraków 2000.

³⁶ Uchwała nr LXIX/681/97 Rady Miasta Krakowa z 15 stycznia 1997 r.

³⁷ Ł. Gazur, *Kultura jest jak sport wyczynowy*. Rozmowa z prof. Jackiem Purchlą, „Dziennik Polski” z 11 kwietnia 2013 r., s. 10A.

³⁸ Koncepcja komunikowana i promowana przez Filipa Berkowicza, doradcę i pełnomocnika Prezydenta Miasta Krakowa ds. kultury w latach 2007–2011.

Istotnym zdiagnozowanym wówczas problemem był niedobór wykwalifikowanych kadr dla sektora kultury, stąd już w latach dziewięćdziesiątych XX wieku pojawiły się działania – zarówno na forum ogólnopolskim, jak i w Krakowie – dotyczące rozwoju kapitału ludzkiego, inwestycji w kadry kultury. Korzystano w tym zakresie z doświadczeń i zasobów kadry europejskiej.

W powstałym w 1991 roku Międzynarodowym Centrum Kultury już wówczas zaczęły się odbywać spotkania specjalistów w zakresie zarządzania kulturą, powstawać specjalistyczne, ale napisane przystępnym językiem publikacje, w których wyjaśniano kwestie różnorodności modeli zarządzania kulturą w Europie, walorów sieciowania w kulturze, zarządzania projektami, a nawet *controllingu* w instytucjach kultury³⁹.

Samorządowcy w tym czasie także poszukiwali narzędzi efektywnego zarządzania zadaniami kultury. We współpracy z miastem Rochester, już w 1994 roku, wprowadzono w gminie Kraków budżet zadaniowy. Wówczas powołano do życia pierwsze Centrum Informacji Kulturalnej (rok 1994) – najpierw w strukturach ówczesnego Wydziału ds. Kultury, od stycznia 1997 roku w strukturach ówczesnego Biura Festiwalowego Kraków 2000 (dziś Krakowskie Biuro Festiwalowe)⁴⁰. Powstał wtedy Krakowski KARNET (pierwszy numer informatora kulturalnego wydano w 1996 roku) jako platforma informacji o wydarzeniach kulturalnych, który do dzisiaj – obok Magicznego Krakowa – stanowi główne źródło wiedzy o ofercie miasta. W tym czasie uruchomiono także w Krakowie pionierski w skali kraju Gminny Program Dofinansowań (1993), tu zrodziła się koncepcja nagradzania mecenasów (1996). Tu powstał pierwszy w Polsce program wsparcia dla prywatnych galerii sztuki (1996), a wiele lat później i księgarń (2013). W Krakowie lokowano artystów w pracowniach twórczych z zasobów Gminy (co stało się szczególnie istotne po roku 1989, kiedy spółdzielnie mieszkaniowe powszechnie wypowiadały artystom lokale).

Jako jedno z pierwszych w Polsce miast Kraków podjął się współprowadzenia instytucji kultury z ówczesnym województwem. Instytucją tą stał się Krakowski Teatr Scena STU (rok 1997)⁴¹. Na poziomie centralnym takie narzędzie, jako minister ds. kultury, wprowadził Waldemar Dąbrowski⁴².

Warto także podkreślić, że samorząd krakowski przyczynił się do powstania na Uniwersytecie Jagiellońskim jednego z pierwszych w kraju kierunków studiów w zakresie zarządzania kulturą⁴³. Nie sposób przecenić roli, jaką w tej kwestii odegrał prof. Emil Orzechowski, który wiele wysiłku włożył w negocjacje pomiędzy samorządem i uczelnią oraz uruchomienie samych studiów.

³⁹ *Zarządzanie kulturą*, Wybrane materiały seminarium dla menedżerów kultury Kraków, marzec – kwiecień 1993, Kraków 1995.

⁴⁰ *Miejskie Instytucja Kultury. Przewodnik*, Kraków 2000, s. 80.

⁴¹ Później także Muzeum Armii Krajowej. Więcej zob. J. Szulborska-Lukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 128, 131–132.

⁴² B. Gierat-Bieroń, *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989–2005 (wywiady)*, Kraków 2009, s. 255–257.

⁴³ Studia w zakresie zarządzania kulturą i Szkoła Zarządzania Kulturą UJ w Rynku Głównym 8 w Krakowie.

Dążąc do stałego umacniania swojej pozycji w Europie, starając się nadać na miarę ówczesnych możliwości za trendami europejskimi, od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku Kraków był otwarty na programy europejskie. Tytuł Europejskiego Miasta Kultury, pozyskany został dla Krakowa na rok 2000 już w 1995 roku, na długo przed wejściem Polski do Unii Europejskiej, zanim temat podjęły inne polskie miasta, przystępując do konkursu o tytuł EK 2016. Był to wówczas wynik zabiegów i sukces Danuty Glondys⁴⁴ (ówczesnej dyrektorki wydziału ds. kultury, absolwentki programu *European Diploma in Culture Management*, realizowanego od 1980 roku przez Stowarzyszenie Marcela Hicterera w celu wymiany doświadczeń i wzmacniania kadr kultury) oraz Krzysztofa Goerlicha, ówczesnego wiceprezydenta ds. kultury⁴⁵. To za czasów tego wiceprezydenta pojawiły się w Urzędzie Miasta Krakowa zwięzłe, wewnętrzne plany strategiczne dotyczące rozwoju sektora kultury. Nie były przyjmowane aktami prawa lokalnego, stąd ślad po nich zaginął w archiwach, być może nawet już zutylizowanych, jednak pozostały trwałe ślady, choćby Muzeum Inżynierii Miejskiej i Kwartal św. Wawrzyńca. To wtedy podjęto działania w zakresie rewitalizacji przestrzeni zdegradowanej wówczas dzielnicy Kazimierz.

Mimo często przypisywanego Krakowowi stereotypowego wizerunku miasta konserwatywnego, władze Krakowa niejednokrotnie podejmowały wielkie wyzwania, których realizacja nie pozostawała i nie pozostaje bez wpływu na obecną pozycję Krakowa na arenie kulturalnej w kraju i na świecie.

Tak więc z jednej strony, konsekwentnie, od lat dziewięćdziesiątych XX wieku rozwijano markę Krakowa jako miasta festiwalu, czego swoistym ukoronowaniem może być uzyskany w 2016 roku tytuł Najlepszego Miasta Festiwalowego Świata. Z drugiej, pielęgnowane były lokalne tradycje, promowani lokalni twórcy i artyści, a edukacja regionalna stanowiła zawsze istotny wątek edukacji kulturowej. Nie satysfakcjonowały lokalnych samorządowców zadania powierzone ustawowo w zakresie kultury – funkcja organizatora lokalnych domów, centrów kultury i bibliotek, podejmowane są nowe wyzwania, w wyniku których m.in. powstaje Orkiestra Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa Sinfonietta Cracovia⁴⁶, czy przejęte zostają w zarząd w 1994 roku, w ramach programu pilotażowego, od ówczesnego wojewody, niektóre prestiżowe instytucje kultury – muzea, teatry⁴⁷.

Mimo niedoboru środków już w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku – wyprzedzając niejako swoje czasy – zaczęto w Krakowie myśleć o rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni miejskich poprzez kulturę, o nadawaniu historycznej tkaneczce nowych funkcji na rzecz współczesnych pokoleń. Wówczas to podjęto decyzję o rewitalizacji dzielnicy Kazimierz przez kulturę, planując tam – w tzw. Kwartale

⁴⁴ Zob. D. Glondys, *Europejska stolica kultury. Miejsce kultury w polityce Unii Europejskiej*, Kraków 2010, oraz tenże, *Kraków 2000. Europejskie Miasto Kultury. Summa Factorum*, Kraków 2010.

⁴⁵ Wiceprezydent ds. kultury w latach 1994–1998.

⁴⁶ Więcej zob. J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 121, 132.

⁴⁷ Tamże.

św. Wawrzyńca – utworzenie Muzeum Inżynierii Miejskiej⁴⁸, w tej dzielnicy lokując także prywatne galerie sztuki (ul. Józefa). A przecież kiedy w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Bilbao zapadła decyzja o powstaniu słynnego dziś Muzeum Guggenheima, muzeum, które miało odmienić losy tego miasta, w Polsce – zarówno ze względu na niedobór środków, jak i dominujący trend myślenia o kulturze – mało kto myślał o inwestowaniu w infrastrukturę kultury⁴⁹. Generalnie kulturę postrzegano jako obszar bezproduktywny⁵⁰, zaś realizacji zadań w obszarze kultury służyła postpeerelowska, najczęściej mocno zdegradowana infrastruktura. Jeszcze u progu XXI stulecia możliwości inwestowania w infrastrukturę funkcjonujących instytucji kultury, w jej rewitalizację, były bardzo ograniczone z powodów finansowych. Spadające nakłady samorządów na kulturę, obniżane dotacje nie wystarczały na prowadzenie działalności w ramach istniejącej bazy lokalowej instytucji kultury, nie mówiąc o nowych inwestycjach. Samorządy dążyły przede wszystkim do oddłużenia instytucji kultury i zapewnienia środków na działalność podstawową. Dopiero fundusze europejskie, oprócz wymiernego wkładu finansowego w tzw. projekty miękkie, dały samorządowcom siłę w projektowaniu i rewitalizacji przestrzeni dla kultury.

Wejście Polski do UE 1 maja 2004 roku przyczyniło się do rozwoju infrastruktury kultury oraz popularyzacji koncepcji zarządzania strategicznego w Polsce. W obu tych obszarach istotna była rola polskich miast – rola samorządów. Najpierw samorządy gminne, po roku 1999 także nowe samorządne regiony-województwa, określając priorytety w zakresie polityki kulturalnej, dostrzegły potrzebę lokalnych inwestycji w infrastrukturę kultury. Niedobór środków finansowych na zadania bieżące w zakresie kultury powodował jednak niezgodności: brak jedności i brak konkretnych decyzji JST w tym obszarze, bowiem, co podkreśla Hanna Trzeciak, „wraz ze zdecentralizowaniem kompetencji – nie nastąpiło przekazanie jednostkom samorządu terytorialnego dodatkowych środków na realizację powierzonych zadań”⁵¹. Samorządy okazały się wprawdzie sprawnymi zarządcami w terenie, jednak kluczowy dla rozwoju infrastruktury kultury w Polsce stał się dopiero rok 2004, kiedy wraz z wejściem Polski do UE otwarły się dla naszego kraju nowe możliwości finansowe. Wysoki poziom procentowego udziału funduszy unijnych w realizacji nowych inwestycji w obszarze kultury był najlepszym argumentem przekonującym lokalnych

⁴⁸ Projekt *Kwartal św. Wawrzyńca – budowa centrum kulturowego na krakowskim Kazimierzu*, Muzeum Inżynierii Miejskiej. Program: Małopolski Regionalny Program Operacyjny.

⁴⁹ W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku w małym podupadającym miasteczku Bilbao podjęto decyzję o ulokowaniu tam nowej inwestycji – słynnego dziś na cały świat Muzeum Guggenheima. Jak podaje Ruth Towse, tylko w pierwszym roku swego działania muzeum przyciągnęło 1,36 mln zwiedzających, z których aż 80% stanowiły osoby obierające Bilbao za cel ze względu na chęć zobaczenia muzeum. Zainwestowane w muzeum nakłady zwróciły się władzom regionu już w pierwszym roku funkcjonowania nowej instytucji kultury. R. Towse, *Ekonomia kultury. Compendium*, Warszawa 2011, s. 545.

⁵⁰ Zob. J. Szulborska-Lukaszewicz, *Kierunki polityki kulturalnej w Polsce (1989–2014)* [w:] A. Kędziora, Ł. Gawel (red.), *Szalony, kto nie chce wyżej, jeżeli może. Księga jubileuszowa Profesora Emila Orzechowskiego*, Kraków 2014, s. 381–412.

⁵¹ H. Trzeciak, *Ekonomika teatru*, Warszawa 2011.

polityków o słuszności inwestycji w kulturę⁵². W ten sposób istotnym źródłem finansowania kultury stały się środki funduszy europejskich, w tym także Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Tylko budżet Programu Kultura 2007–2013 stanowił „400 milionów euro (około 43–58 milionów euro rocznie)”⁵³. W konkursie składano „około 800 aplikacji rocznie, z czego zwykle ponad 250 projektów (czyli około 32%)”⁵⁴ otrzymywało wsparcie. Wcześniej, w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, powstało bardzo niewiele nowych obiektów na potrzeby kultury⁵⁵. W latach 2004–2012 w polskich miastach podjęto i sfinalizowano kilkanaście nowych inwestycji: nowe centra kultury, nowe wielofunkcyjne obiekty teatralne i operowe (Kraków, Białystok), sale koncertowo-widowiskowe. Wiele nowych przestrzeni postindustrialnych adaptowano na cele kultury. Podniesiono standardy świadczonych usług w wielu obiektach. Przy udziale środków Priorytetu XI „Kultura i dziedzictwo kulturowe” z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013, zrealizowano 79 inwestycji o ponadregionalnym znaczeniu na łączną kwotę 3,93 mld zł (w tym ze środków europejskich na kwotę ponad 2,28 mld zł). Wybudowano bądź przebudowano 47 obiektów instytucji kultury. Zainwestowano także w upowszechnianie kultury poprzez nowe media, tworząc 12 wirtualnych muzeów, galerii, filmotek, fonotek oraz cyfrowych bibliotek. Objęto wsparciem 75 obiektów dziedzictwa kulturowego. Jak podał Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdan Zdrojewski, Polska była liderem „wśród państw Unii Europejskiej pod względem alokowania i wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na kulturę”⁵⁶. W ten sposób „nadrobiliśmy znaczną część zaległości inwestycyjnych w sferze kultury, powstałych w naszym kraju od 1945 do 1989 roku”⁵⁷. Zmiany te, które wpłynęły z pewnością na kształt nowej mapy kulturalnej Polski, nie zachodziły bez udziału samorządów. W dużej mierze stanowiły element polityki kulturalnej władz samorządowych i znajdują odzwierciedlenie w ich wieloletnich planach rozwoju i dokumentach strategicznych. Chęć skorzystania z programów i funduszy europejskich samorządy, instytucje kultury i organizacje pozarządowe musiały przecież poprzeć wieloma działaniami, wskazującymi na to, że projekt stanowi część szerszego kompleksowego planu strategicznego, na poziomie lokalnym, regionalnym i narodowym. W ten sposób polskie miasta były mobilizowane do nauki pisania projektów, badania sektora kultury, projektowania dokumentów

⁵² Decyzje te, zdarzało się, bywały pozbawione refleksji o konsekwencjach dla lokalnego budżetu związanych z koniecznością późniejszego utrzymania nowych obiektów.

⁵³ J. Bębenkowska, A. Hieropolitańska, *Program Kultura – przewodnik* [w:] *Kulturalna Unia Europejska Program Kultura pod lupą*, Warszawa 2011.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Jeśli spojrzeć na muzea, Katarzyna Jagodzińska wymienia dwa: Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej „Manggha” oraz Muzeum Rzeźby Współczesnej w Orońsku. K. Jagodzińska, *Charakterystyka działalności kulturalnej w Polsce po transformacji ustrojowej* [w:] J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla (red.), *Kultura i rozwój*, Warszawa 2013, s. 127–159.

⁵⁶ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/unijne-dofinansowanie-kultury-4273.php> [odczyt: 3.07.2015].

⁵⁷ Unijne dofinansowanie kultury, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/unijne-dofinansowanie-kultury-4273.php> [odczyt: 3.07.2017].

strategicznych i studiów wykonalności. Działania na rzecz promocji wydarzeń były egzekwowane w równej mierze na etapie planowania projektu, jak i samej realizacji⁵⁸. Programy i fundusze europejskie zdecydowanie stymulowały rozwój strategicznego myślenia o kulturze wśród potencjalnych beneficjentów.

Nieustająco pojawiają się głosy krytyki, że ani w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, ani później na przełomie wieków, w konsekwencji realizacji programu Kraków 2000 nie powstała w Krakowie żadna nowa infrastruktura na rzecz kultury⁵⁹. Warto się zastanowić, czy są one słuszne, czy nie lepsza była wówczas inwestycja w kapitał ludzki – rozwój i doświadczenia kadr kultury. Doświadczenia pracowników, powstałego w celu realizacji programu kulturalnego Krakowa na lata 1996–2000, Biura Festiwalowego Kraków 2000 są nie do przecenienia. Pracownicy Biura osiągnęli wiele sukcesów, zasilając później swoją wiedzą i doświadczeniem inne polskie instytucje kultury, organizacje pozarządowe czy samorządy. Nie mniej istotne są doświadczenia innych podmiotów prowadzących działalność kulturalną – organizacji pozarządowych czy instytucji kultury.

Zapotrzebowanie na nową infrastrukturę stało się priorytetem dla samorządu krakowskiego po wejściu Polski do UE i przy udziale funduszy europejskich. Wśród przełomowych dla Krakowa inwestycji w infrastrukturę kultury warto wymienić: Rynek Podziemny (2010), Fabrykę Schindlera (2010), Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK (2011), Muzeum Inżynierii Miejskiej, Centrum Kongresowe ICE KRAKÓW, ARENĘ KRAKÓW (2013), Muzeum Historyczne Miasta Krakowa – Pałac Pod Krzysztofory czy Teatr Variete (2015); na terenie Nowej Huty zaś: Teatr Łaźnia Nowa oraz rozbudowę Nowohuckiego Centrum Kultury. Wspólną inwestycją samorządu gminnego i województwa małopolskiego przy udziale funduszy europejskich była nowa siedziba Muzeum Armii Krajowej im. Emila Fieldorfa „Nila” (2011). Zmodernizowano krakowskie place: Rynek Główny, Mały Rynek, plac Szczepański. Istotną inwestycją z perspektywy mieszkańców jest Kładka Bernatka, łącząca Kazimierz z Podgórzem.

Osobną kwestię stanowią inwestycje samorządu wojewódzkiego zrealizowane na terenie miasta przy udziale funduszy europejskich – w istotny sposób przyczyniły się one do poprawy standardów jakości uczestnictwa w kulturze, a tym samym do wzrostu szans na podnoszenie kompetencji kulturowych społeczności⁶⁰. Rozwinęła się także infrastruktura narodowych instytucji kultury mających swoje siedziby na terenie Krakowa: Muzeum Narodowe sfinalizowało inwestycje i otworzyło nowe oddziały, które świadczą usługi w dziedzinie kultury zgodnie z najnowszymi standardami: Ośrodek Kultury Europejskiej „Europeum”, Europejskie Centrum Numizmatyki Polskiej – Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego oraz Pawilon Czapskiego.

⁵⁸ W pierwszej dekadzie okresu transformacji, po 1989 r., instytucje kultury, w obliczu braku środków finansowych, oszczędzały na działaniach promocyjnych – stosowano najprostsze, standardowe formy promocji, PR, marketingu, co negatywnie odbijało się na wizerunku wielu z nich.

⁵⁹ Pomysł zagospodarowania Zakrzówka na potrzeby festiwalu Zbigniewa Preisnera pojawił się zbyt późno, aby go – przy braku własności gruntu – w oczekiwanym terminie zrealizować.

⁶⁰ Warto tu wymienić: budynek Opery Krakowskiej (2009), Muzeum Lotnictwa Polskiego (2010), Małopolski Ogród Sztuki (2012, rewitalizacja kwartału w rejonie ul. Rajskiej), Muzeum Tadeusza Kantora i siedzibę Ośrodka Dokumentacji Sztuki Tadeusza Kantora „Cricoteka” (2014).

Ogromnym sukcesem Krakowa, wynikającym z polityki kulturalnej miasta, w kontekście uzyskanego w 1978 roku wpisu historycznej części miasta na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, było utworzenie *Parku Kulturowego Stare Miasto* – jako wzorcowego, pionierskiego w skali kraju, rozwiązania dla miast zabytkowych, mającego na celu poprawę estetyki miasta i ochronę zabytkowej substancji oraz historycznego krajobrazu kulturowego. W ramach programu wypracowano efektywne narzędzia służące ochronie i lepszemu wykorzystaniu walorów kulturowych oraz przyrodniczo-krajobrazowych Starego Miasta. Wzrosła identyfikacja mieszkańców, właścicieli posesji i użytkowników lokali z dziedzictwem kulturowym Starego Miasta.

Europeizacja miasta w sferze kultury, jako rezultat polityki kulturalnej

Jak pisze Charles Landry, zasoby kulturowe są naturalnymi surowcami miast, problemem jest to, „jak sobie radzić z ograniczeniem wyobraźni, ponieważ możliwości eksploatacji i pomnażania zasobów są nieograniczone”⁶¹. Dziedzictwo kulturowe, artyści, twórcy, animatorzy, instytucje kultury i ich kadry są najistotniejszymi surowcami Krakowa. Mają świadomość tego samorządowcy. Możliwości ograniczają jednak ramy prawne, których zmiana wykracza często poza kompetencje samorządu. To państwo tworzy ramy prawne, w których swoją politykę kulturalną realizują samorządy. Jej priorytety, narzędzia, metody realizacji w dużej mierze zależą od sposobu rozumienia roli kultury i definiowania pojęcia „polityka kulturalna”.

Z badań przeprowadzonych przez zespół Artura Celińskiego w ramach projektu „DNA MIASTA” polityka kulturalna miasta najczęściej jest rozumiana jako:

- 1) sposób zarządzania dostępnymi zasobami w celu zaspokojenia potrzeb mieszkańców
- 2) rodzaj pomysłu na kulturę – idea, wizje i narracja, która nadaje wspólny kierunek i cel prowadzonym działaniom⁶²
- 3) instrument zmiany społecznej oraz integracji mieszkańców, niwelowania różnic społecznych i tworzenia wspólnej tożsamości
- 4) narzędzie promocji miasta⁶³.

Choć definicje te nie wykluczają się wzajemnie, jednak wytyczają zdecydowanie inne kierunki rozwoju miast. W pierwszym wypadku skuteczność polityki kulturalnej będzie zależna od właściwego rozpoznania zasobów miasta i potrzeb jego mieszkańców. W drugim – kwestie demokracji i partycypacji nie mają już takiego znaczenia, chyba że pomysł na kulturę będzie się opierał na partycypacji i demokratycznym współtworzeniu oferty kulturalnej. W trzecim wypadku jakość oferty może mieć mniejsze znaczenie niż jej dostępność (w sensie ekonomicznym, czysto fizycznym czy intelektualnym). Dominować może tendencja do proponowania imprez łatwych

⁶¹ Ch. Landry, *Kreatywne miasto*, Warszawa 2013, s. 60.

⁶² Do takiej koncepcji polityki kulturalnej odnosi się Ch. Landry, dz. cyt.

⁶³ A. Celiński, *DNA MIASTA. Miejskie polityki kulturalne*, „Res Publica Nowa” 2013, nr 21, s. 93–94.

w odbiorze, niewymagających wysiłku intelektualnego, aby nie odstraszać widza/uczestnika) często o charakterze masowym, prowadzącym do budowania mało ambitnej tożsamości. W przypadku rozumienia polityki kulturalnej jako narzędzia promocji miasta bardzo prawdopodobne jest pomijanie potrzeb mieszkańców i budowanie marki miasta z perspektywy jego atrakcyjności dla przyjezdnych, turystów, koncentrowanie się na spektakularnych wydarzeniach, choć przecież podstawowym zadaniem samorządu gminnego jest zaspokajanie potrzeb lokalnej społeczności.

Każdy jednak z wymienionych wyżej sposobów rozumienia pojęcia polityka kulturalna może prowadzić ku europeizacji miasta indywidualną ścieżką. Może też tej europeizacji się przeciwstawiać.

W wypadku Krakowa w ciągu ostatnich niemal trzech dekad zdają się dominować dwa pierwsze sposoby myślenia o polityce kulturalnej, choć istotnym narzędziem promocji miasta (bardzo skutecznej zresztą) były i pozostają działania Krakowskiego Biura Festiwalowego. Realizowano je jednak nie w oderwaniu od potrzeb lokalnej społeczności, a zgodnie z jej zapotrzebowaniem – dostęp do oferty z udziałem światowej sławy twórców, artystów, artystów wykonawców. Strategia i programy KBF w istotny sposób przyczyniły się do wzmocnienia wizerunku Krakowa jako miasta europejskiego, ważnego ośrodka kulturowego, poszukującego nowych innowacyjnych rozwiązań i wdrażającego modelowe narzędzia, z których chętnie potem korzystają inne miasta, adaptując je w swoich przestrzeniach i realiach formalno-prawnych, wspierając w ten sposób nie tylko proces europeizacji Krakowa, lecz także innych miast i regionów Europy.

Obok działań KBF cały szereg narzędzi był i jest adresowany do innych uczestników życia społecznego, włączających się w proces budowania atrakcyjnej oferty kulturalnej, artystycznej, edukacyjnej; zajmujących się organizacją działalności kulturalnej: organizacji pozarządowych, animatorów kultury, instytucji kultury, lokalnych twórców i artystów. W ten sposób zaspokajana jest ich potrzeba tworzenia, współtworzenia, rozwijania kompetencji kulturowych.

Przyjęta w roku 2010 przez RMK strategia dla kultury w Krakowie na lata 2010–2014⁶⁴ została wypracowana jako jeden z pierwszych tego typu dokumentów na poziomie samorządu miejskiego, nie było wówczas wzorców w tym obszarze, a zakres działań, który ujęto w tym planie rozwoju, był obszerny. Starano się nie pominąć żadnego środowiska, stąd, niezależnie jak oceniano jej realizację, sukcesem już na etapie planowania było włączenie w pracę nad tym programem dużej grupy środowisk twórczych, artystów, twórców, animatorów kultury, miejskich aktywistów. Jeśli ten pierwszy program strategiczny był zachowawczy, to dlatego, że z założenia nie planowano rewolucji. Dążono raczej do doskonalenia istniejącego systemu zarządzania kulturą w mieście. Celem było wsparcie działań organizacji pozarządowych z akcentem na narzędzia zapewniające im ciągłość działań w minimum trzyletnich cyklach, co z chwilą przyjmowania strategii nie było w Krakowie możliwe, niwelowanie barier w dostępie do środków publicznych podmiotów innych niż publiczne, a także

⁶⁴ Strategia Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014 przyjęta Uchwałą CXIV/1524/10 Rady Miasta Krakowa z 20 października 2010 r.

podnoszenie standardów świadczonych usług. Z jednej strony planowano wsparcie dla programów i działań edukacyjnych na rzecz podnoszenia kompetencji mieszkańców, z drugiej – prowadzono świadomą *festiwalizację* życia kulturalnego (w 2011 roku ogłoszono projekt „Sześć Zmysłów”⁶⁵).

Mimo licznych wzorcowych dobrych praktyk, ich wdrażanie na poziomie samorządu nie jest łatwe. Wzorce i wiedza to dopiero źródło inspiracji, które trzeba ulokować w lokalnych realiach, zderzyć z marzeniami, następnie zaś przekonać decydentów o zasadności wdrożenia, w tym także znaleźć źródło finansowania. Skłonność natury ludzkiej do stabilizacji, do podążania utartymi, sprawdzonymi ścieżkami, często wręcz obawa przed zmianą – wszystko to nie sprzyja rozwojowi miast. Nie mogą jednak zgodzić się z opinią autorów tekstu *Polityka kulturalna miast w świetle konkursu na ESK*, którzy uważają, że przyczyną dominacji modelu sektorowego w samorządach jest niechęć samorządowców do zmian, że „sfera kultury nie może osiągnąć spodziewanej dynamiki”⁶⁶, ponieważ urzędy miast są „perfekcyjnym strażnikiem finansów publicznych, nieposiadającym planów rozwojowych (nie mówiąc o strategii miasta w dziedzinie kultury), systemów monitoringowych, ani metod mierzenia sukcesu lub porażki w zakresie kultury”⁶⁷. Kreatywność i odwaga samorządowców jest skrzępowana i uwikłana w tysiące procedur oraz przepisów ogólnokrajowych powiązanych z dyscypliną finansów publicznych, stąd podobnie jak w przypadku procesu aplikacyjnego o fundusze europejskie, gdzie oczekiwana jest innowacyjność i kreatywność, a na etapie realizacji i rozliczenia najważniejsze są procedury i biurokracja, tak w przypadku samorządów – nawet jeśli zostanie wymyślone innowacyjne rozwiązanie, to na etapie procedowania często zostanie ono przykrojone do zachowawczo interpretowanych przepisów obowiązującego prawa: według zasady, że jeśli nie jest zapisane, że wolno – to nie wolno, nie zaś, że jeśli nie jest zapisane, że nie wolno – to wolno.

Istotnym punktem zwrotnym w dążeniu do zmiany – raz jeszcze powtórzę – okazały się fundusze europejskie, fundusze strukturalne. Przyczyniły się do zmiany stosunku do kultury, którą dziś lokalni politycy coraz chętniej rozpoznają jako dźwignię rozwoju gospodarczego miast i regionów⁶⁸.

Mimo tendencji zachowawczych, warto przypomnieć, że wiele zadań wyznaczonych w pierwszym dokumencie strategicznym⁶⁹ zrealizowano z sukcesem, w tym m.in.: zwiększono środki na wydatki rzeczowe w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w budżecie Gminy Miejskiej Kraków [Cel I.1.1.]⁷⁰; niemal dwukrotnie zwiększono środki na dotacje dla organizacji pozarządowych, co umożliwiło także

⁶⁵ J. Szulborska-Łukaszewicz, *Polityka kulturalna w Krakowie*, s. 375.

⁶⁶ P. Kubicki, B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna miast w świetle konkursu na ESK* [w:] P. Kubicki, B. Gierat-Bieroń, J. Orzechowska-Waślawska, *Efekt ESK. Jak konkurs...*, s. 128.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ S. Szultka, P. Zbieranek, *Nowy wymiar kultury* [w:] *Kultura – Polityka – Rozwój. O kulturze jako „dźwigni” rozwoju społecznego polskich metropolii i regionów*, „Wolność i Solidarność” 2012, nr 44, s. 7.

⁶⁹ *Strategia Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014*.

⁷⁰ Ten i kolejne cele w niniejszym akapicie odnoszą do Strategii Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014 przyjętej Uchwałą CXIV/1524/10 Rady Miasta Krakowa z 20 października 2010 r.

zwiększenie liczby dofinansowanych zadań bez znacznego pomniejszania wartości dotacji [Cel I.1.1.; I.2.1 oraz IV.2.1]. Począwszy od roku 2012, wprowadzono dotacje trzyletnie dla organizacji pozarządowych [Cel III.2.1] (na lata 2012–2014 i 2015–2017), co miało stanowić wsparcie głównie dla projektów festiwalowych. Na wniosek środowisk twórczych wzrosła liczba konkursów na realizację działań kulturalnych przez organizacje pozarządowe [Cel I.2.1]. O ile w 2010 roku przeprowadzono tylko jeden konkurs, w którym obok siebie o dotacje ubiegały się duże festiwale i małe okazjonalne projekty, o tyle w roku 2011 zorganizowano dwa konkursy, w następnych zaś latach 4 (2012), 6 (2013), a nawet 8 (2015). Zainwestowano także w rozwój festiwali literackich, wzmacniając znacząco markę Krakowa jako miasta literatury – Cel III.1.2]. Pozyskano dla Krakowa tytuł Miasta Literatury UNESCO [Cel III.1.2]. Wprowadzono trzy nowe nagrody [Cel I.2.6], w tym Nagrodę Conrada (w dziedzinie literatury za najlepszy debiut prozatorski roku), Nagrodę Teatralną im. Stanisława Wyspiańskiego oraz Nagrodę im. Anny Świrszczyńskiej za książkowy debiut poetycki. Podjęto program rezydencji twórczych w dziedzinie literatury w ramach programu ICORN [Kraków Otwartych Drzwi – Cel III.1.10]. Rozwijana była współpraca Miasta z samorządem Małopolskiego Województwa Marszałkowskiego w ramach Regionalnego Funduszu Filmowego w Krakowie [Cel IV.1.3]. Szerszy katalog zrealizowanych celów można znaleźć w załączniku do uchwały Rady Miasta Krakowa z 5 lipca 2017 roku w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Kultury w Krakowie do roku 2030.

Warto pamiętać, że narzędzia systemowe, którymi operowały wówczas i dziś dysponują samorzady, są obwarowane ograniczeniami ustawowymi, określonymi na poziomie centralnym. Tym bardziej istotnym, innowacyjnym w skali kraju, działaniem Gminy Miejskiej Kraków było wyodrębnienie środków i organizacja konkursu na program dla księgarń pt. „Upowszechnianie literatury i działalność wydawnicza – Działalność kulturalna prowadzona w księgarniach stacjonarnych funkcjonujących na obszarze Gminy Miejskiej Kraków”. Podstawę prawną tego konkursu stanowiła wprawdzie ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, ale podmioty, które uzyskały wsparcie, realizują zaakceptowane zadania we współpracy z księgarniami i na ich terenie⁷¹.

Misja zawarta w *Strategii Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014*⁷² skoncentrowana była na twórczym rozwijaniu i pomnażaniu dziedzictwa kulturowego Krakowa, tworzeniu warunków twórczości „nasycańca kulturą przestrzeni publicznych miasta”⁷³ w celu „utwierdzenia statusu Krakowa jako ważnego ośrodka europejskiej kultury”⁷⁴.

Przyjęty w lipcu 2017 roku *Program Rozwoju Kultury w Krakowie do roku 2030* stworzono z myślą mieszkańców, o ich potrzebach i kreatywności, która zostanie wykorzystana w trakcie realizacji priorytetów i celów strategicznych, w procesie,

⁷¹ Wyniki konkursu ogłoszone zarządzeniem nr 620/2016 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 15 marca 2016 r. Ogółem rozdysponowano na ten cel w 2016 roku kwotę 200 000 zł.

⁷² Tamże.

⁷³ *Misja kultury w Krakowie* [w:] *Strategia Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014*, Kraków 2010, zał. do uchwały RMK, tamże, s. 35.

⁷⁴ Tamże.

podczas którego będą ponownie szczegółowo diagnozowane potrzeby i problemy oraz wypracowywane ich konkretne rozwiązania. Takie działanie wpisuje się w ideę otwartej metody współpracy (kooperacji) promowaną przez UE w *Europejskiej Agendzie dla Kultury* z 2007 roku⁷⁵. Polega ona na dialogu i uzgadnianiu wspólnych celów, regularnym monitorowaniu postępów z ich realizacji, a także wzajemnym uczeniu się od siebie.

W przypadku obecnego dokumentu strategicznego, stanowiącego kolejny etap procesu europeizacji Krakowa, misja jest skoncentrowana na mieszkańcach, na współpracy

[...] na rzecz: twórczego pomnażania dziedzictwa kulturowego Krakowa z uwzględnieniem potencjałów miasta i jego mieszkańców; budowania otwartej, przyjaznej mieszkańcom i artystom przestrzeni twórczego dialogu, sprzyjającej rozwojowi kultury; kształcenia i rozwoju kompetencji, umiejętności oraz talentów społeczeństwa, dla którego pierwszą potrzebą jest KULTURA⁷⁶.

Dla wyżej wymienionego programu wyznaczono trzy priorytetowe obszary interwencji:

- 1) **DZIEDZICTWO I ZMYŚLOWOŚĆ** z ukierunkowaniem na wzmacnianie ekosystemu kultury poprzez wspieranie zależności i związków przyczynowo-skutkowych, tj. edukację dla kultury, w celu kształcenia jej odbiorców, ceniących profesjonalizm, co będzie sprzyjało utrzymaniu wysokiej jakości i atrakcyjności samej oferty, ale także stałemu rozwijaniu kompetencji, które pozwolą pełniej uczestniczyć w kulturze i cenić profesjonalizm.
- 2) **PRZESTRZEŃ I INFRASTRUKTURA** z akcentem na jej jakość w celu podnoszenia standardów usług świadczonych w sferze kultury (z udziałem nowych technologii).
- 3) **TWÓRCZA WSPÓŁPRACA**, która pozwoli na łączenie potencjałów (kreatywności mieszkańców, twórców i artystów, animatorów kultury, menedżerów kultury, kadr kultury, środowisk biznesowych, sprzyjających kulturze)⁷⁷.

⁷⁵ 10 maja 2007 r. Komisja Europejska przedstawiła swoje stanowisko w sprawie polityki kulturalnej: „Europejski program działań na rzecz kultury w globalizującym się świecie”, zwany powszechnie Europejską Agendą dla Kultury. Główne cele strategiczne dla instytucji europejskich, państw członkowskich oraz sektora kultury i twórczości dotyczą promocji różnorodności kulturowej i dialogu międzykulturowego, a także promocji kultury jako katalizatora kreatywności (wpływ na wzrost kreatywności i tworzenie nowych miejsc pracy) oraz jako siły witalnej w budowaniu relacji. *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów z 10 maja 2007 r. dotyczący Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata* [COM(2007) 242].

⁷⁶ *Program Rozwoju Kultury w Krakowie do roku 2030*, zał. do Uchwały nr LXXIX/1933/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju Kultury w Krakowie do roku 2030.

⁷⁷ Tamże.

Wszystkie te obszary pozostają w ścisłym związku z europejskimi trendami zmian w kulturze.

Oczywiście, proces planowania i wdrażania to zupełnie odrębne działania. Najlepsza strategia niekoniecznie przyniesie oczekiwane rezultaty, jednak ogromnym wsparciem dla jej realizacji będzie zaangażowana lokalna społeczność. Bezcenną bowiem wartością w procesie prac nad tym dokumentem był udział szerokich grup interesariuszy: mieszkańców, animatorów, twórców i artystów, o ogromnym potencjale twórczym, otwartych na zmiany, poszukujących nowych rozwiązań. Uczestnicy uczyli się swojej różnorodności, potykali o często zdecydowanie odmienne od swoich poglądy, starali się dostrzegać inne pomijane przez siebie aspekty różnych problemów.

Jak podkreśla Charles Landry, o sukcesie miasta przesądza kreatywność „jego mieszkańców i władz”⁷⁸. I rzeczywiście potwierdza to przypadek Krakowa, od wieków opierającego się na kreatywności lokalnej społeczności. Za sprawą decentralizacji, zgodnie z zasadą subsydiarności, mieszkańcy coraz efektywniej twórczo włączają się w życie miasta. Punktem wyjścia do ich kreatywności nieustająco pozostaje jednak dziedzictwo kulturowe Krakowa, materialne i niematerialne: zabytki, pamięć, tradycje, rozpoznawalne w kraju i na świecie instytucje, uczelnie, wreszcie wydarzenia, zarówno te spektakularne, wielkie, często plenerowe, jak i te realizowane w unikatowym labiryncie krakowskich piwnic artystycznych.

W wyniku decentralizacji stopniowo coraz większą rolę w rozwoju naszego kraju zaczęły odgrywać polskie miasta. Samorządy miejskie podjęły niełatwą drogę: otrzymały szansę na samodzielne wyznaczanie priorytetów, pozycjonowanie celów, wreszcie – decydowanie o tym, co dla mieszkańców miasta najważniejsze i najbardziej potrzebne. W wielu przypadkach miasta znakomicie wykorzystały swoje szanse. Trzeba przyznać, że istotnym argumentem przesądzającym o odwadze lokalnych decydentów były fundusze europejskie, których pozyskanie gwarantowało środki, a realizację istotnej części nowych wyzwań – czy to projektów i programów tzw. miękkich, czy inwestycyjnych. Za sprawą tych funduszy, przy zaangażowaniu samorządowców, dokonano w Polsce istotnych zmian w zakresie bogactwa i jakości oferty kulturalnej, dostępności kultury, wreszcie – standardów infrastruktury kultury, przekładającej się na jakość odbioru, a tym samym stymulowanie nawyku i potrzeby uczestnictwa w kulturze. Nie był to jednak początek europeizacji miast, a jeden z kolejnych jej etapów. Jeśli spojrzeć na Kraków, od zawsze był przecież miastem europejskim, jednym z ważniejszych na terenach Europy Wschodniej. Należał do tej grupy miast, które wielokrotnie w przeszłości współwyznaczały standardy tego, co europejskie. Jednocześnie zaś, bacznie obserwując procesy zachodzące w Europie Zachodniej, analizując przyczyny niepowodzeń innych i dobre praktyki, próbowano wdrażać na gruncie krakowskim – nie bez przeszkód – co cenniejsze z naszej perspektywy rozwiązania.

Działania władz Krakowa na tle innych polskich samorządów zawsze wyprzedzały swoje czasy. Dzięki kreatywności samorządowców, opartej na dziedzictwie

⁷⁸ Ch. Landry, *Kreatywne miasto*, Warszawa 2013, s. 25.

kulturowym i kapitale społecznym, dziś miasto znajduje się w czołówce najbardziej atrakcyjnych na świecie. W roku 2015 odwiedziło Kraków ponad 10 milionów gości i turystów, jedną trzecią stanowili goście z zagranicy⁷⁹. We wrześniu 2016 roku Kraków został uhonorowany przez międzynarodowe jury tytułem Światowego Miasta Festiwalu i Wydarzeń Kulturalnych 2016. Nagrodzono Kraków w uznaniu „dla konsekwencji w budowaniu pozycji lidera wśród miast festiwalowych Europy Środkowo-Wschodniej”⁸⁰. Przywołam tu słowa Petera Bendixena, który podkreśla, że kultura to następujący w czasie proces, „nie została zaprojektowana na desce kreślarskiej ani nie wynalazł jej żaden genialny człowiek. Powstaje ona w wyniku działania, w ten sam sposób też zmienia się, a jej ścieżkę rozwoju można rozpoznać dopiero później”⁸¹. Wymaga nieustannej pielęgnacji, niezależnie od tego, czy istniejący stan chcemy zachować, czy zmienić.

Rola organizacji międzynarodowych i międzyrządowych, światowych i europejskich, rola Wspólnoty Europejskiej w zakresie stymulowania miast w dążeniu do ich europeizacji jest nie do przecenienia. Organizacje te, ich strategie, programy i fundusze, zachęcały do poszukiwań, do poszerzania horyzontów, do dialogu międzykulturowego, do kreatywności i współpracy. Zachęcały zarówno polityków, samorządowców, jak i innych aktorów życia społecznego – stymulowały kreatywność twórców, artystów, animatorów kultury, działaczy organizacji pozarządowych, przedsiębiorców, obywateli, stymulowały dialog i współpracę w trosce o dobro miasta. Kultura jest bowiem siłą napędową rozwoju miast, rozwoju rozumianego jako pożądane, zmierzające do poprawy jakości życia mieszkańców zmiany w gospodarce i środowisku, w systemie społecznym oraz przestrzeni miejskiej⁸².

Kończąc, zacytuję Waldemara Dąbrowskiego, który w jednym z wywiadów podkreślił:

Nie stajesz się Europejczykiem tylko dlatego, że pojechałeś do Paryża. Staniesz się Europejczykiem, jeśli uporządkujesz swoją przestrzeń, ten twój metr kwadratowy. [...] jesteś odpowiedzialny za jeden metr kwadratowy – spraw, żeby to był najpiękniejszy metr kwadratowy na świecie. Wtedy z sumy tych metrów rodzi się dookoła piękny kawałek Polski⁸³.

Polskie miasta, uzyskując autonomię w wyniku decentralizacji, coraz bardziej zaczęły dbać o ten swój „metr kwadratowy”, zaczęły się otwierać na „sens europejskości i potrzebę zdefiniowania siebie w taki sposób”⁸⁴, aby być zdolnymi „do realnego i skutecznego działania na miarę prawdziwych europejskich pragnień i aspiracji”⁸⁵.

⁷⁹ K. Borkowski, *Ruch turystyczny w Krakowie w 2016 roku*, Kraków 2016.

⁸⁰ Dotychczas nagrodę IFEA otrzymały takie miasta, jak: Londyn, Sydney, Rotterdam, Rejkjavik, Ottawa i Boston.

⁸¹ P. Bendixen, *Wprowadzenie do ekonomiki kultury sztuki*, Kraków 2001, s. 27.

⁸² G. Korzeniak, *Zintegrowane planowanie rozwoju miast – propozycja modelu*, „Problemy Rozwoju Miast” 2012, nr 9/3, s. 65.

⁸³ B. Gierat-Bieroń, *Ministrowie kultury doby transformacji...*, s. 250.

⁸⁴ Tamże, s. 251.

⁸⁵ Tamże.

Bibliografia

- Bendixen P., *Wprowadzenie do ekonomiki kultury sztuki*, Kraków 2001.
- Bębenkowska J., Hieropolitańska A., *Program Kultura – przewodnik* [w:] *Kulturalna Unia Europejska Program Kultura pod lupą*, Warszawa 2011.
- Borkowski K., *Ruch turystyczny w Krakowie w 2016 roku*, Kraków 2016.
- Burgoński P., *Europeizacja polskiej polityki równościowej i antydyskryminacyjnej*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 2.
- Celiński A., *DNA MIASTA. Miejskie polityki kulturalne*, „Res Publica Nowa” 2013, nr 21.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów dotyczący Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata z 10 maja 2007 r.* [COM(2007) 242]; SEK (270) 570.
- Gazur Ł., *Kultura jest jak sport wyczynowy*. Rozmowa z prof. Jackiem Purchlą, „Dziennik Polski” z 11 kwietnia 2013 r., s. 10A.
- Gierat-Bieroń B., *Europejskie miasto kultury. Europejska Stolica kultury 1985–2008*, Kraków 2009.
- Gierat-Bieroń B., *Ministrowie kultury doby transformacji, 1989–2005 (wywiady)*, Kraków 2009.
- Glondys D., *Europejska stolica kultury. Miejsce kultury w polityce Unii Europejskiej*, Kraków 2010.
- Glondys D., *Kraków Europejskie Miasto Kultury. Summa Factorum*, Kraków 2010.
- Grad J., Kaczmarek U., *Organizacja i upowszechnianie kultury w Polsce. Zmiany modelu*, Poznań 1999.
- Jagodzińska K., *Charakterystyka działalności kulturalnej w Polsce po transformacji ustrojowej* [w:] J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchła (red.), *Kultura i rozwój*, Warszawa 2013.
- Korzeniak G., *Zintegrowane planowanie rozwoju miast – propozycja modelu*, „Problemy Rozwoju Miast” 2012, nr 9/3.
- Kubicki P., Gierat-Bieroń B., Orzechowska-Waślawska J., *Efekt ESK. Jak konkurs na Europejską Stolicę Kultury 2016 zmienił polskie miasta*, Kraków 2017.
- Landry Ch., *Kreatywne miasto*, Warszawa 2013.
- Lejczak A. (red.), *W środku Krakowa. Rozmowy z Jackiem Purchlą o jego pasji i jego mieście*, Kraków 2006.
- Miejskie Instytucje Kultury. Przewodnik*, Kraków 2000.
- Program Rozwoju Kultury w Krakowie do roku 2030*, zał. do Uchwały nr LXXIX/1933/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2017 r.
- Purchła J., *Międzynarodowe Centrum Kultury 1991–2001. Zapis pierwszej dekady*, „Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków”, styczeń – grudzień 2001, Rocznik nr 10.
- Sanetra-Szeliga J., *Kultura i rozwój miast. Wyzwania XXI wieku* [w:] K. Broński, R. Kusek, J. Sanetra-Szeliga, *Pamięć, wybór, tożsamość. Szkice o mieście*, Kraków 2016.
- Sanetra-Szeliga J., *Laboratorium zmiany*, „Herito” 2011, nr 5.
- Strategia Rozwoju Kultury w Krakowie na lata 2010–2014* przyjęta Uchwałą CXIV/1524/10 Rady Miasta Krakowa z 20 października 2010 r.
- Szulborska-Łukaszewicz J., *Polityka kulturalna w Krakowie*, Kraków 2009.
- Szulborska-Łukaszewicz J., *Euro Cities – experiences, chances, challenges* [w:] S. Hristova, Th. Knubben, K. Plebańczyk, P. Vartiainen (red.), *SHARING DIVERSITY. Culture as a Resource for Future Europe. Cultural Policy and its Dimensions in Four European Countries: Bulgaria, Finland, Germany and Poland. Documentation of an Intensive Program 2011–2012*, Humak 2013, s. 100–118.
- Szulborska-Łukaszewicz J., *Kierunki polityki kulturalnej w Polsce (1989–2014)* [w:] A. Kędziora, Ł. Gawel (red.), *Szalony, kto nie chce wyżej, jeżeli może. Księga jubileuszowa Profesora Emila Orzechowskiego*, Kraków 2014, s. 381–412.
- Szultka S., Zbieranek P., *Nowy wymiar kultury, Kultura – Polityka – Rozwój. O kulturze jako „dźwigni” rozwoju społecznego polskich metropolii i regionów*, „Wolność i Solidarność” 2012, nr 44.

- Throsby D., *Ekonomia i kultura*, Warszawa 2010.
- Towse R., *Ekonomia kultury. Kompendium*, Warszawa 2011.
- Trzeciak H., *Ekonomika teatru*, Warszawa 2011.
- Wach K., *Edytorial: Europeizacja Europy*, „Horyzonty Polityki” 2013, vol. 4, nr 8.
- Wach K., *Wymiary europeizacji i jej kontekst*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 2011, nr 852.
- Wach K., *Wokół pojęcia europeizacji*, „Horyzonty Polityki” 2010, nr 1(1), s. 195–207.
- Zarządzanie kulturą*, Wybrane materiały seminarium dla menedżerów kultury Kraków, marzec – kwiecień 1993, Kraków 1995.